

História preventívnych aktivít k eliminácii trestnej činnosti

Anotácia: Prevencia zločinnosti v histórii ľudstva nie žiadnym novým fenoménom. Existuje široká škála názorov na predchádzanie, kontrolu a elimináciu trestnej činnosti. Podľa odborníkov v tejto problematike boli v jednotlivých etapách vývoja ľudskej spoločnosti koncipované a následne realizované rôzne preventívne aktivity zodpovedajúce spoločensko-ekonomickej situácii a sociálnej štruktúre daného štátu, regiónu alebo kontinentu. Uskutočňované preventívne aktivity v prevažnej väčšine smerovali k prijímaniu takých opatrení, ktorých cieľom alebo dôsledkom bolo znižovanie rozsahu a závažnosti páchanej kriminality obmedzením kriminogénnych príležitostí, najmä pôsobením na potenciálnych páchatelov trestnej činnosti a na potencionálne obeť trestnej činnosti. V konečnom dôsledku teda ide o úsilie eliminovať trestnú činnosť ešte pred jej začatím alebo pred jej pokračovaním.

Kľúčové slová: kriminalita, protiprávne skutky, prevencia trestnej činnosti, tresty

Náš spoločenský vývoj je charakteristický existenciou zložitých dynamických spoločenských vzťahov najmä v politickej, hospodárskej, sociálnej a kultúrnej oblasti. Ich kvalita a kvantita je determinovaná celým radom vnútorných a zahraničných vplyvov. Niet pochyb o tom, že ovplyvňujú všetky stránky života našej spoločnosti ako aj jednotlivca. Mnohé druhy významných spoločenských vzťahov sú upravované právnymi normami, a tým sa stávajú vynutiteľné orgánmi štátu. Tie, ktoré nie sú upravené právnymi normami stávajú sa vzťahmi, ktoré sú na rôznej úrovni uznávané a rešpektované spoločenskými skupinami ako aj jednotlivcami alebo im nie je venovaná pozornosť a stavajú sa ľahostajnými pre ľudí, a to potiaľ, pokiaľ nezasahujú do ich záujmov. Oba druhy spoločenských vzťahov, okrem toho že odrážajú náš spoločenský vývoj, ovplyvňujú aj ďalší rozvoj spoločnosti. Do formovania spoločenských vzťahov intenzívne zasahujú politické strany, majúce zastúpenie v zákonodarnom orgáne, a to najmä ich právnou úpravou nachádzajúcou sa v právnych normách, ktorých plnenie je vynucované zločkami štátneho aparátu. Osobitnú skupinu medzi spoločenskými vzťahmi tvoria tie spoločenské vzťahy, ktoré negatívne pôsobia na rozvoj spoločnosti, a to bez rozdielu toho, akým politickým vývojom sa ubera štát. K takýmto spoločenským vzťahom patrí kriminalita¹.

Od prvých počiatkov vzniku štátnych útvarov až doposiaľ, nielen štátny aparát, ale aj vplyvní členovia spoločnosti, venovali vždy mimoriadnu pozornosť potlačovaniu spoločenských vzťahov negatívne pôsobiacich na politické, ekonomické, sociálne, kultúrne hodnoty spoločnosti. V nich videli potencionálne nebezpečenstvo straty moci, majetku ako aj spoločenského postavenia. Ľudské dejiny sú dejinami zápasov o politickú moc a majetok. V nich sa striedali rôzne spôsoby boja, počnúc fyzickými útokmi a končiac palácovými prevratmi zvrhnutia doterajšej politickej moci. Po získaní politickej moci nastolený štátny aparát vynakladal mimoriadne úsilie o jej udržanie a rozšírenie. Súčasne s ňou prebiehalo získanie a upevnenie ekonomickej moci, ktorá bola potrebná na financovanie štátneho aparátu vrátane jeho mocenských zložiek. Pozornosť bola venovaná aj udržaniu verejného poriadku

¹ Pojem „kriminalita“ v odbornej literatúre je prezentovaný ako súhrn trestných činov spáchaných na určitom území za určité obdobie. Porovnaj: ĎURČO, P. a kol. *Bezpečnostná terminológia*, Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Bratislava 2007, s. 79. Takáto obsahová náplň pojmu kriminalita je totožná s pojmom trestná činnosť, ktorá je explicitne definovaná v § 8 Trestného zákona, len s tým rozdielom, že neuvádza časové obdobie v ktorom bola spáchaná trestná činnosť. Prikláňam sa k tým autorom, ktorí pojem kriminalita používajú len na označenie trestných činov spáchaných úmyselným konaním páchatelov. Odôvodňujeme to tým, že exaktný prístup pri skúmaní zákonitosti u úmyselných trestných činov má svoje osobitosti a to v dôsledku znakov ich skutkovej podstaty, na rozdiel od ich skúmania u trestných činov spáchaných z nedbalosti, čo v konečnom dôsledku určuje použitie metód a prostriedkov na ich elimináciu.

a potláčaniu protiprávnych konaní, ktoré boli vyjadrené v právnych normách. Tie neskoršie dostali súhrnné pomenovanie - kriminalita.

V dejinách práva zabráneniu konania protiprávnych činov bola venovaná mimoriadna pozornosť. Mnohí pokrokoví zmýšľajúci predstavitelia spoločnosti si uvedomovali, že lepšie je predchádzať protiprávnym skutkom ako trestať za ich spáchanie páchatel'ov, a to aj najprísnejšími trestami. Poukazovali na to, že následky protiprávnych skutkov ako sú vraždy, poškodenia zdravia, ale aj zničenie alebo poškodenie cenných vecí atď. sa nedajú nahradiť, a preto je lepšie im predchádzať.

V **otrokárskych despóciách** prevládal názor, že najúčinnším spôsobom ako predchádzať páchaniu protiprávnych skutkov je ukladanie prísnych trestov a separovanie previnilcov od spoločnosti. Uloženie druhu trestu záviselo od spoločenského postavenia previnilca. Stredným a nižším vrstvám obyvateľ'ov boli ukladané telesné tresty ako bolo mučenie a zohavenie tela, a ak bol previnilec majetným prichádzal v úvahu aj trest odobratie majetku. Vyšším a majetným vrstvám obyvateľ'ov boli ukladané tresty ako je zbavenie funkcie v štátnom aparáte, odobratie majetku štátom a za menšie delikty finančné sa ukladali pokuty. Trest smrti sa ukladal osobám pochádzajúcich zo všetkých vrstiev obyvateľ'ov, a to najčastejšie za protiprávne konania, ktoré narušovali suverenitu štátu a jeho orgánov, hanobili ich, ale aj za delikty čarodejníctva atď. Ich ukladanie malo mať pre ostatných potencionálnych porušiteľ'ov práva odstrašujúci účinok. Uložením trestu smrti mala spoločnosť navždy zamedziť páchatel'ovi v budúcnosti spáchať trestný čin. Tento trest už nemal výchovný účinok na páchatel'a, avšak mal odstrašujúco pôsobiť na ostatných potencionálnych páchatel'ov. Trestom trvalým zmrzačením tela sa malo zabrániť alebo sťažiť odsúdenému vykonávať v budúcnosti fyzické pohyby potrebné na spáchanie trestného činu. Pretože trvalé zmrzačenie tela bolo navonok viditeľné, malo pôsobiť odstrašujúco na ostatných potencionálnych páchatel'ov trestných činov. Zmrzačený páchatel' mal signalizovať ostatným ľuďom existenciu delikventa v ich blízkosti, aby sa mu mohli vyhnúť a zakázať mu vstup na určité miesta.

Vo **feudalizme** inštitút predchádzania trestným činom bol orientovaný na vytváranie strachu pred trestom. Veľmi sa o to usilovala inkvizícia, v ktorej kompetencii bolo vyšetrovanie protiprávnych skutkov, ukladanie trestov za ne, ako aj ich samotný výkon. Aby mal trest odstrašujúci účinok pre ostatných potencionálnych páchatel'ov vykonával sa na verejných priestranstvách, a to brutálnym spôsobom. Šľachticom za zradu panovníka alebo jeho opustenie v boji sa ukladali tresty roztrhnutia tela pomocou koní alebo sťatie. Tieto tresty tiež boli vykonávané na verejných priestranstvách. Na nich sa vykonávali aj tresty uložené nižšie postaveným osobám, akými boli lámanie údov odsúdenému kolesom, narazenie na kôl, upálenie, obesenie atď. Pred vykonaním popravy odsúdený bol mučený, a to tiež na verejnom priestranstve. Aj ukladanie trestov za menšie protiprávne skutky malo mať odstrašujúci charakter, a preto tresty ako bolo šibanie, palicovanie, používanie čel'ustí zvierajúcich nohy alebo prsty atď. sa vykonávali verejne. V kletke hanby umiestnenej na verejnom mieste sa vystavoval odsúdený počas niekoľkých hodín alebo dní, čo malo ostatných potencionálnych páchatel'ov odradiť od páchania protiprávnych skutkov. Vytvorila sa domnienka, že najväčší odstrašujúci účinok pre verejnosť má taký trest, pri ktorom odsúdený vydáva zúrivé zvukové prejavy, prosí o odpustenie a ľutuje svoje zlé skutky. Inkvizičný proces mučenie pri vypočúvaní nepovažoval za trest, a preto sa vykonávalo v uzavretých miestnostiach kde verejnosť nemala prístup. Inkvizitori boli presvedčení o tom, že nemučia vypočúvaného, ale zlého ducha, ktorý v ňom prebýva a bráni mu hovoriť pravdu. Mučením mal zlý duch opustiť telo vypočúvaného, a tomu potom už nič nebránilo v tom, aby hovoril pravdu – priznal sa. U vysoko postavených osôb sa dôkazy k vyšetrovanej veci zabezpečovali „humánnejším“ spôsobom, ako bolo držanie rozpáleného predmetu v ruke. Pri vykonávaní tohto dôkazu sa

vychádzalo z toho, že nevinný sa nepopáli. Podobný charakter dôkazu malo odriekanie zložitých viet, ak sa pri nich vypočúvaný nepomýlil, pravda bola na jeho strane. Výskumy historických dokumentoch, kde sú uvedené údaje o odsúdených hrdeľným trestom poukazujú na to, že títo pred vlastnou popravou sa zúčastnili na viacerých popravách iných odsúdených. Z uvedeného vyplýva, že trest smrti vykonávaný verejne a brutálnym spôsobom pravdepodobne nemal na delikventov veľký odstrašujúci účinok, aby im zabránil spáchať protiprávny skutok.

Po nástupe ďalšej spoločenskej formácie – **voľnej súťaže kapitálu** dochádza k humanizácii spoločnosti, a to presadzovaním vedeckých poznatkov do spoločenského života. Tie zasiahli aj oblasť práva a v rámci neho začali sa meniť aj doterajšie pohľady na vykonávanie preventívnych opatrení pred protispoločenským konaním páchatel'ov. Postupne dochádza k odsudzovaniu takých názorov, ktoré za kráľovnú dôkazov považovali priznanie páchatel'a, a to dosiahnuté aj jeho mučením. Došlo k odsúdeniu názorov, ktoré pokladali páchanie trestnej činnosti za dedičný jav. Postupne sa tvoriace vedecké poznatky poukazovali na to, že druh a výška uloženého trestu nie je jedinou zárukou, že odsúdený už nebude páchať trestnú činnosť v budúcnosti. Poznatky poukázali aj na to, že na páchanie trestných činov a na úspešnosť prevenciu proti nim pôsobí mnoho činiteľov. Dochádzalo k ich detailnému skúmaniu a rozširovaniu. Výskumom boli získané poznatky aj o tom, že páchanie trestnej činnosti nie je javom vyskytujúcim sa len u nižších vrstiev ale aj u vyšších vrstiev.

Vedecký prístup o prevencii trestnej činnosti začatý u nás po I. svetovej vojne bol nástupom fašizmu k moci v Európe a počas trvania II. svetovej vojny prerušený. Názory na prevenciu pred trestnou činnosťou niektorých fašistických predstaviteľov boli založené na dogme, že trestnú činnosť páchajú len ľudia pochádzajúci z nižších rás, ktoré je potrebné postupne likvidovať a tie, ktoré je možné pracovne využiť umiestniť do koncentračných táborov, v ktorých nebudú mať možnosť páchania trestnej činnosti, pretože budú pod prísny dozorom a izolovaní od ostatných obyvateľov.

V **socializme** príčiny a podmienky páchania protiprávných skutkov sa väčšinou hľadali v pozostatkoch kapitalistického spoločenského zriadenia, ktoré v minulosti negatívne ovplyvňovalo myslenie našich občanov, a toto myslenie sa prenieslo u jednotlivcov do socializmu. Prevýchova ľudí k budovaniu ideálov socializmu sa mala stať zábranou páchania trestných činov v budúcnosti. Dôkazom toho sú vtedajšie verejné vystúpenia mnohých predstaviteľov socialistického štátu o tom, že socializmus je schopný vychovať novú pokrokovú generáciu ľudí, ktorej bude cudzie páchanie trestnej činnosti. Výchova nového človeka plne oddaného myšlienke socializmu mala byť najlepším spôsobom prevencie trestnej činnosti. Prevýchovne sa malo pôsobiť nielen na odsúdených vo výkone trestu, ale aj po jeho odpykaní. To sa malo vykonávať zapojením odsúdeného do pracovného procesu a vytvorením mu vhodného prostredia v občianskom živote. Dochádzalo až k takým extrémom, že odsúdení, ktorí nastúpili do zamestnania po odpykaní trestu odňatia slobody dostávali väčšie výhody, ako mali v ňom ostatní zamestnanci podniku. Na páchatel'a mali výchovne pôsobiť kolektívy pracujúcich. Od nich sa očakávalo, že budú odsúdenému pomáhať nielen na pracovisku, ale aj sledovať jeho činnosť v osobnom voľne a vystríhať ho pred páchaním trestnej činnosti. Ako je známe tento aplikovaný spôsob prevencie na odsúdených len v ojedinelých prípadoch zaznamenal úspech. Inak sa pristupovalo k páchatel'om protištátnych trestných činov, považovaných za nepriateľov socializmu. U nich sa aplikovala domnienka, že boli k nepriateľstvu socializmu motivovaní západným protivníkom. Takýto odsúdení mali byť opovrhovaní ostatnými ľuďmi. V zamestnaní nesmeli zastávať vedúce funkcie. Okrem toho mali byť neustále sledovaní zložkami štátneho aparátu s cieľom zistiť, či nepokračujú v páchaní protištátnych trestných činov. S ich prevýchovou na socialisticky zmýšľajúceho človeka sa takmer nepočítalo.

Nový politický systém charakteristický **voľne vyvíjajúcim sa trhovým mechanizmom**, ktorý nastúpil v našom štáte po roku 1989, priniesol nové pohľady na posudzovanie obsahovej náplne preventívnej činnosti pred páchaním trestných činov. Tejto stránke spoločenského života bola nebola u nás venovaná na začiatku presadzovania sa nových spoločenských vzťahov adekvátna pozornosť. Usudzovalo sa, že nástup nových spoločenských pomerov sa prejaví aj na podstatnom znížení doposiaľ páchaných trestných činov. Ukázalo sa, že takéto postoje sú veľmi klamlivé. Zvýšený nárast trestných činov viedol k postupnému zosilňovaniu potrieb venovania zvýšenej pozornosti eliminácie trestnej činnosti. Vedecké poznatky poukázali na to, že na úspešnosť vykonávania prevencie vplyva mnoho faktorov. K nim patria predovšetkým osobitosti nášho spoločenského vývoja, ktoré sa prejavujú v neustálych zmenách v modus operandi páchaných trestných činov (rozširovanie teritórií kde dochádza k protiprávnym konaniam, zapojovanie do páchania rôznych politických a spoločenských skupín, využívanie moderných prostriedkov pri páchaní a utajovaní, väčšou organizovanosťou jej páchatel'ov často s medzinárodným vplyvom, vysokým stupňom utajenia, prepojením do zložiek štátneho aparátu atď.) ale aj gradáciou jej negatívnych následkov na hodnotách spoločnosti a jej jednotlivcov. Čoraz častejšie spáchané trestné činy sa začali negatívne prejavovať aj v medzinárodných spoločenských vzťahoch.

Neustále narastanie následkov trestných činov negatívne pôsobiacich na politický, spoločenský, a ekonomický vývoj dostávali sa nielen do pozornosti funkcionárov štátu, ale aj medzinárodných organizácií. Tie začali prijímať viaceré opatrenia na zvyšovanie metód a prostriedkov k odhaľovaniu trestných činov a ich páchatel'ov. V rámci nich dochádzalo k zvýšeniu vedeckých výskumov, ktoré mali vytvoriť systém opatrení na elimináciu trestných činov v budúcnosti.

Záver

Svetová kriminológia vychádza z názoru, že vzťah medzi represiou a prevenciou musí byť vyvážený, a že kontrola kriminality sa neobíde bez vhodných preventívnych zásahov na všetkých úrovniach spoločenského života. Z tohto pohľadu je možné vymedziť prevenciu kriminality ako súbor aktivít uskutočňovaných štátnymi, verejnoprávnymi i súkromnoprávnymi subjektami, ktoré smerujú ku kontrole kriminality, ako aj k zníženiu strachu z nej. Za súčasť preventívneho systému sú považované aj vybrané aspekty represívnych opatrení a to pri generálnej preventívnej funkcii trestných sankcií, osobitne alternatívnych trestov a opatrení. Ide o komplexné chápanie súboru konkrétnych aktivít jednotlivých subjektov, v záujme ochrany zdravia, slobody, osobnej integrity a majetku občanov každého štátu bez teritoriálneho, národného a etnického rozlíšenia.

Literatúra

- ĎURČO, P. a kol. *Bezpečnostnoprávna terminológia*, Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Bratislava 2007
- Kolektív autorov *Kriminológia I. II. diel*, Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Bratislava 2006
- MADLIAK, J. a kol. *Kriminológia*, Vydavateľstvo UPJŠ, Košice 2005,
- MURDZA, K. *Sociológia (Úvod do všeobecnej sociológie a sociologického výskumu)*, Akadémia Policajného zboru v Bratislave 2006
- KUCHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha, C.H. Beck, 2005

Key words: crime, unlawful acts, crime prevention, sentences.

Summary

Since the very beginning of states formation not only the state apparatus, but also influential members of society, have paid special attention to suppressing of social relationships which negatively affect political, economic, social and cultural values of the society. They were focused mainly on maintaining public order and control of unlawful behaviour determined in legal norms. Later, the behaviour against the law was included in the comprehensive notion – crime. Crime as a dangerous social phenomenon has meant a serious problem in the life of an individual, as well as in social relationships at a regional, national and international level. Separate types of crime endanger the stability and functioning of a society. In experts' opinion, various preventive activities reflecting the social-economical situation and social structure of the state, region or a continent, were drafted in particular periods of human society development, and consequently implemented. The implemented preventive activities were predominantly directed at adoption of measures aiming at the decrease of the range and seriousness of committed crime by limitation of criminogenic opportunities, mainly by working on possible criminal offenders and potential victims of crime by means of state authorities with the objective to tackle those negative phenomena in the society.

PhDr. Mária Kreslová

*PhDr. JUDr. Michal Hala
Ředitelství silnic a dálnic ČR
e-mail: michal@halovi.cz*

Recenzent: prof. Ing. Jozef Haládik, PhD.